

TERDIK SZILVESZTER

KÖZÉPKORI EREDETŰ GÖRÖG KATOLIKUS TEMPLOMOK A TÖRTÉNETI SZATMÁR VÁRMEGYÉBEN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Nyírlugos; 3. Nyírcsászári; 4. Nyírderzs; 5. Nyírvasvári; 6. Fábiánháza; 7. Csegöld; 8. Összegzés.

1. Bevezetés

A történeti Szatmár, Szabolcs vármegyével határos alföld peremén, több faluban középkori eredetű görög katolikus templom áll. A török háborúk, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt erősen megfogyatkozott lakosságot az éhezés és a járványok sem kímélték. A népesség összetétele gyakran változott: a kipusztult vagy elmenekült őslakosokat újak váltották fel, akik között a 16. századtól kezdve egyre gyakrabban szerepelnek a korabeli forrásokban gyakran csak „oroszkoknak” nevezett rutének, akik nem csak etnikailag, hanem felekezetiileg is különböztek a megye többségét alkotó magyar lakosságtól. A jövevények eredetileg ortodoxok voltak, a 17. század közepétől kezdve – az 1646-ban megköttött ungvári uniót követő évtizedekben –, görög katolikusává váltak. A szabolcsi, illetve a megyehatárhoz közel fekvő szatmári falvak rutén népességével utoljára Udvari István foglalkozott. Ő alapvetően a 20. század elején dolgozó nagy orosz kutató, Alekszij Petrov eredményeit finomította tovább az egyházi és a megyei levéltárakban végzett kutatásai során.¹ Sajnos, az egyes községek betelepítésére vonatkozó pontos adatokkal mindmáig adós a helytörténeti kutatás, rendszerint csak évkörokre utalnak, gyakran az sem tudni, hogy az adott településen melyik

Jelen tanulmány a NFM-OTKA 78739. sz. projekt keretében valósult meg, előadásaként elhangzott 2010. október 9-én, a Középkori egyházi építészet Erdélyben (VII.) című konferencián, Szatmárnémetiben.

¹ UDVARI, I., „Ruszinok a XVIII. században”, in Idem, *Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Nyíregyháza 2004, 105-112. IDEM, „Rusyns in Hungary and the Hungarian Kingdom”, in Magocsi, P. R., (ed.), *The Persistence of Regional Cultures. Rusyns and Ukrainians in their Carpathian Homeland and Abroad*, New York 1993, 114-131.

birtokos lehetett a telepítés kezdeményezője. Az állami és egyházi levéltárakban minden bizonnyal vannak még a kutatás számára hasznosítható forráscsoportok, amelyek föltárása tovább pontosíthatná eddigi ismereteinket.

Tanulmányomban olyan eseteket vizsgálok, amelyekben az új betelepülők a középkori templom helyét, vagy magát a templomot is birtokba vették. Utóbbi esetben az épületet rendszerint elhagyatottan találták, de arra is van példa, hogy a beköltözést követően csak évtizedekkel később, a földesúr segítségével vették át más felekezettől. Szabolcsban korai adatnak számít a bácsaranyosi (jelenleg Aranyosapáti) „magyarok” és „oroszkok” – előbbieket alatt minden bizonnyal reformátusokat, utóbbiak alatt ortodox keresztényeket kell érteni –, 1555-ben a szomszédos Nagyvarsányban élő Székely Boldizsárnak benyújtott kérelme, amelyben mindkét közösség együtt, egy időben templomnak való helyet kér magának. Székely teljesítette kérésüket, átengedte nekik Kápolna nevű telkét, amelyen – ahogyan neve is mutatja –, korábban már állt egy kápolna vagy templom. Azt kéri, hogy a reformátusok a régi templom feltételezett helyére, míg az „oroszkok” e mellé, vagy mögé építsenek. Az sajnos nem derül ki egyértelműen, hogy a levélben név szerint említett pap és hívek pontosan melyik közösséghez tartoztak.²

² „Anno 1555./ Én Nagy-Varsányban lakó Székely Boldisár, adom tudtára mindeneknek a' kiknek illik ez Levelemnek rendében, hogy Én a' mikoron ez mingyárt emléttét esztendőben, az Aranyosi Magyar, és Orosz valláson lévő Szomszéd Atyafiak hozzám folamodván Demeter Miklós névű papjok, é mellett közönséges helység lakosi, Mogyorosi Pál, Demeter László, Varró György, Garai Lukáts, Törő Miklós, Hegedűs Gergely Instantiák által instáltanak volna, ez iránt, hogy ottan közöttök Possessionim alatt lévő portiómbul adnék valami Isteni Tiszteletnek, Anyaszentegyháznak való helyet, a' kiknek instantiájokra Isteni dicsőséghez való buzgóságombul adtam Kápolna nevű telekemet (a mely annak előtte is volt Isten dicsőségére szenteletett hely, vagy telek) hogy azon mind a Magyarok magoknak, mind pedig az Oroszkok építhessenek Isteni Tiszteletnek helyet, ilyen formán, hogy a' magyarok építsék a' magokét, elől a telekén (az előtt, már régen ottan lévő Kápolna helyére), az Oroszkok pedig más felől, vagy hátul melléje, adtam pedig ez teleket meg másolhatatlan örök Testaméntum szerént ilyen formán, hogy ha a' rajta építendő mind a két részre való Anyaszentegyháznak maradandók léznenek, tehát a' maradékim, vagy successoraim a' telekhez tartozó hátra lévő részt is egészen minden hozzá tartozó Szántó földelivel, és kaszálóival együtt oda aggyák, átok alatt hagyván senki őket benne ne háborítsa, vagy habo-rithassa, Mellynek nagyobb Bizonyosságára adtam ez Kis Kezem Kereszt vonásávil meg erősített írásocskámat. Idem, qui supra Székely Boldizsár mp (X)”. Derzsavnyj Arhiv Zakarpatszkoi Oblaszi, Berehovo (=DAZO) Fond 151 Opisz 25 Nr. 24. A munkácsi egyházmegye levéltári anyagáról 1826-ban készült jegyzékében megjegy-zik, hogy az irat eredeti példánya mellett két másolata is megvolt. Ciubotă, V. et alii